

університету ім. В.Н. Каразіна. Серія “Історія”. – Вип.36. – Харків, 2004. – С. 68-77.

УДК 373.015.31:172.15]:[373.091.33-027.22:908]](477)

Ірина Миколаївна Лялюк
вчителька російської мови та зарубіжної літератури,
Харківська гімназія № 65

ЛІТЕРАТУРНО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В ШКОЛІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Багато моральних якостей людини закладаються в дитячі та шкільні роки. До таких почуттів відносяться – любов до рідного краю, бажання бачити рідне місто все більше і більше зростаючим і. Чим повніші, глибші, яскравіші, змістовніші будуть знання учнів про рідний край і кращих його представників, тим більш дієвіше позначаться вони на формуванні інтересу і любові до рідного краю, глибокої поваги до патріотичних традицій земляків, любові до своєї «малої батьківщині». Неоціненним джерелом розвитку і виховання особистості учнівської молоді є інноваційні форми позанавчальної діяльності, серед яких слід особливо виділити літературне краєзнавство. Під загальноприйнятим терміном «літературне краєзнавство» мається на увазі знайомство з історією літератури і сучасною літературним життям регіону, включаючи усну народну творчість. Будучи одним з розділів загального краєзнавства, яке вивчає рідний край у всьому його різноманітті, літературне краєзнавство є могутнім засобом залучення школярів до духовного життя народу в його глибинних проявах.

Важливість використання елементів краєзнавства в навчанні і вихованні дітей підкреслювали в своїх працях видатні вітчизняні вчені та педагоги: Я. Коменський, С. Шацький, П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Останнім часом краєзнавча робота поживалася, що пов'язано з посиленням патріотичного виховання. З'явився ряд навчальних посібників з організації краєзнавчої роботи в школі. Зокрема, в працях В. Бугрія [2], В. Гнатюка [3], Л. Іванової [4], А. Лисенка [6], В. Прокопчука [10] та ін. викладено методичні основи літературно-краєзнавчої роботи в середній школі. Попри підвищений інтерес до краєзнавчої роботи, поза увагою дослідників залишилося використання літературно-краєзнавчої роботи в позаурочній роботі з метою виховання патріотизму в учнівської молоді.

Мета даної статті – розглянути окремі аспекти літературно-краєзнавчої роботи в школі та її значення для патріотичного виховання молоді.

Література здатна відображати оточуючу дійсність, й тому, логічно розглядати її як предмет, що активно формує ставлення людини до оточуючого світу. З цим, в першу чергу, пов'язані вимоги до неї, як до навчальної дисципліни [8, с. 111]. Не менш вагомим є й використання її у позаурочній роботі. Завдання всебічного підвищення ролі літератури у вихованні та освіті молодого покоління настійно вимагають використання всіх видів і форм роботи, в тому числі й літературного краєзнавства. Воно має не тільки забезпечити молоде покоління знаннями, а й сформувані у нього справді громадянські почуття, пробудити етнічну самосвідомість і розвинути такі особисті якості, як міжкультурна толерантність, терпимість і милосердя. Залучення учнів в краєзнавчі дослідження, тобто у «всебічне вивчення певної частини країни, міста або села, інших поселень» [2, с. 261], для яких ця територія вважається їхнім рідним краєм, стане для них прекрасною школою пізнання життя і специфіки її відображення в художній літературі.

Велике виховне і освітнє значення має збирання місцевого фольклору. Не в стінах школи, не з книжок, а з живого, безпосереднього спілкування з людьми школярі долучаються до невичерпного поетичного джерела народної мудрості, скарбниці душі народу. Захоплююча робота по збиранню фольклору будить в учнів інтерес до славного минулого нашої Батьківщини. Твори фольклору, почуті в живому виконанні, допомагають відчутти красу усної народної

творчості, привчають любити мелодію народної пісні і живу народну мову, доставляють естетичну насолоду, розвивають художній смак [6, с. 133].

Знайомство з життям і творчістю письменника допомагає учням краще зрозуміти художню правду його творів, красу мови, глибину думок і почуттів. Відвідування місць, оспіваних у художній літературі, викликає піднесене відчуття краси природи. Духовне піднесення, викликане перебуванням в заповідних місцях, радість пізнання, велика кількість вражень, пам'ятні зустрічі – все це може викликати у школярів прагнення занести свої враження в щоденник. Ведення щоденника, в свою чергу, сприяє збагаченню словникового запасу, виховує інтерес до літературної творчості [11, с. 72]. Участь в пошуковій та дослідницькій роботі допомагає вихованню самостійності, творчого підходу до справи. Долучення до збору літературно-краєзнавчих матеріалів, сприяння в охороні пам'яток культури виховують у школярів свідомість суспільну значимість проведеної ними роботи, прагнення стати корисною для суспільства людиною.

Основним місцем організації та проведення літературно-краєзнавчої роботи з учнями повинна бути школа, а організатором її – викладач мови і літератури. Цього вимагають і специфіка предмета, і необхідність органічного зв'язку між навчальною та позакласною роботою [9, с. 59-60]. Починати роботу з літературного краєзнавства педагогу слід перш за все зі збору таких відомостей: які діячі культури є уродженцями краю, які тут бували протягом свого життя? В яких творах літератури і мистецтва відображені люди, історичні події, побут і природа рідного краю? Які явища, факти, події, аналогічні тим, які відображені в досліджуваних творах, мали місце в суспільному житті краю? Яку роль зіграли письменники-земляки в створенні місцевої та загальнонаціональної культури? [10, с. 209]. Джерелами таких відомостей можуть бути художні твори, нариси, спогади, листи письменників та їхніх сучасників, літературно-критичні статті в енциклопедіях і періодичній пресі, монографії, літописи життя й творчості письменників, довідники та путівники по рідному краю.

Велику допомогу педагогу можуть надати краєзнавці, родичі (нащадки) письменника та інші люди, близькі письменникові.

Почавши з епізодичного залучення окремих учнів до виконання тих чи інших нескладних завдань, вчитель поступово згуртує навколо себе актив захоплених живою і цікавою справою школярів. Досвід багатьох шкіл і позашкільних установ показує, що основною, найпоширенішою початковою формою організації літературно-краєзнавчого колективу школярів є гурток з фіксованим складом учасників [1, с. 74]. Це пояснюється необхідністю спеціальної підготовки активу: розширення загального кругозору, систематизації знань з історії культури рідного краю, накопичення навичок дослідницької, пошукової та організаційної діяльності. Надалі актив гуртка стане організатором загальношкільної роботи з літературного краєзнавства (ядром літературно-краєзнавчого товариства).

За змістом діяльності літературно-краєзнавчі гуртки можуть бути різні: фольклорні, фольклорно-етнографічні, гуртки з вивчення народної художньої творчості (включаючи народну поетичну і пісенну творчість), історико-літературні (по вивченню історії літератури рідного краю, сучасного літературного життя свого міста (села); життя і творчості письменника-земляка. Близькі до них за своїм змістом гуртки літературно-творчі, які працюють над краєзнавчою тематикою, а також гуртки з вивчення історії назв населених пунктів (топоніміки) [5, с. 11]. Останні, в свою чергу, мають багато спільного з історичними гуртками.

Вибір напрямку діяльності гуртка в значній мірі залежить від місцевих умов. Так, в сільській місцевості, багатій традиціями народної усної та пісенної творчості, частіше організовуються фольклорні гуртки. У містах, пов'язаних з перебуванням письменників та інших діячів культури, зазвичай організовуються гуртки історико-літературного напрямку [2, с. 263]. Це, звичайно, не виключає того, що міські школярі можуть з великим успіхом займатися фольклором, а сільські – організувати у себе в школі літературний музей, присвячений письменнику або історико-літературній тематиці. Тут

вирішальну роль у виборі напрямку діяльності колективу може мати смак, нахили і знання керівника.

Залежно від змісту занять форма роботи в гуртку може бути лекційною (оглядові бесіди педагога або доповіді школярів на задані теми); семінарською (навчання навичкам літературно-краєзнавчої роботи); експедиційною (вивчення літературно-краєзнавчих об'єктів, збір матеріалів); науково-дослідною (вивчення і класифікація зібраних матеріалів, робота над літературою, підготовка доповідей і т. д.); літературно-творчою (щоденники, твори на теми походу); оформительською (виготовлення наочних посібників з літературного краєзнавства, оформлення виставки, створення літературної карти, літературно-краєзнавчого кабінету, шкільного музею і т. д.); організаторсько-масовою (проведення літературно-музичних ранків і вечорів на краєзнавчі теми, організація екскурсій по шкільному музею, зустрічі з письменниками, проведення літературно-краєзнавчих олімпіад, вікторин, ігор, конкурсів, робота з пересувною виставкою і т. д.) [7, с. 189]. Успіх роботи гуртка багато в чому буде залежати від умілого поєднання зазначених видів і форм занять.

Краєзнавчою роботою учням необхідно займатись систематично. Складаючи план роботи гуртка, педагог і школярі повинні уявляти кінцеву мету, практичний підсумок роботи за рік [3, с. 10]. Таким підсумком може бути, наприклад, оформлення літературно-краєзнавчої виставки; створення кабінету літературного краєзнавства; відкриття шкільного літературного музею; допомога місцевому краєзнавчому музею в оснащенні розділу історії культури рідного краю. Зібрані за рік матеріали можуть послужити основою для створення літературно-художньої карти рідного краю або оформлення літературно-художнього календаря рідної природи. Великий інтерес представляє також літопис літературного життя рідного краю. Цінні матеріали, зібрані школярами, повинні виголошуватись на уроках, звучати на шкільних концертах, відбиватися на фотовиставках і в місцевій пресі. Організуючи краєзнавчу роботу, необхідно застосовувати також принцип своєрідної естафети «поколінь» юних краєзнавців, у процесі якої наступне «покоління»

поповнює відомості про свій населений пункт, здобуті попередниками, і зберігає матеріальні результати їхніх досліджень. Це, звичайно стосується і учителів, які керують краєзнавчою роботою.

Добре організована позакласна робота в школі, взаємозв'язок між гуртками допоможуть залучити до оформлення матеріалів літературно-краєзнавчого гуртка юних художників, креслярів, фотографів та інших умільців.

Отже, літературне краєзнавство створює умови для дослідницької роботи, допомагає розвитку активної проектної діяльності. Його цінність полягає також в тому, що воно, розширюючи та збагачуючи знання школярів про рідні місця, прищеплює їм любов і повагу до історії культури рідного краю, допомагає повніше відчувати і усвідомити зв'язок літератури з життям.

Література:

1. Башманівська Л. А. Літературно-краєзнавчий гурток як засіб художньо-естетичного виховання учнів. Матеріали п'ятої Всеукраїнської науковопрактичної інтернет-конференції «Сучасний соціокультурний простір 2008». Київ, 2008. С. 74-75.
2. Бугрій В. С. Краєзнавча робота як засіб розвитку пізнавальних можливостей учнів загальноосвітніх шкіл України. Педагогічний альманах: Збірник наукових праць. Херсон: РІПО, 2010. Вип. 7. С. 260-264
3. Гнатюк В. М. Управління системою виховання учнів у позакласній роботі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. К., 2000. 16 с.
4. Іванова Л. Використання літературного краєзнавства у початковій школі. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Серія: «Педагогічні науки». 2016. № 1(303). Т. 1. С. 51-56.
5. Коссак Г. М. Формування особистісного досвіду старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Тернопіль, 2005. 20 с.

6. Лисенко А. В. Роль і місце літературного краєзнавства у процесі відродження національної школи. Збірник наукових статей «Літературне краєзнавство: проблеми, пошуки, перспективи». Полтава: ПДПУ, 2002. С. 131-138.
7. Лиховид О. Р. Організаційно-практичні аспекти краєзнавчої підготовки вчителя загальноосвітньої школи. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2012. Випуск 24. С. 187-191.
8. Марфинець Н. В. Сутність та структура дидактичної категорії «література рідного краю». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2011. Вип. 21. С. 110-113.
9. Позакласна робота з літератури: Посібник для вчителя / Упоряд. В. Я. Неділько. К.: Радянська школа, 1986. 160 с.
10. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / наук. ред. П. Т. Тронько. К.; Кам'янець-Подільський : Кондор, 2010. 388 с.
11. Самойленко Г. В. Краєзнавство культурно-мистецьке та літературне: навч. посібн. Ніжин: НДПУ, 2001. 150 с.

УДК 347.151–058.237(477) «1941/1944»

*Ірина Станіславівна Мартинова,
канд. іст. наук, доцент кафедри історії України,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

ВИЖИВАННЯ В УМОВАХ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПОВСЯКДЕННЯ: ХАРКІВСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ОКУПАЦІЇ

Повсякденне життя людини є полем реалізації різноманітних політичних, ідеологічних і економічних процесів. Вивчення повсякденних практик населення в екстремальних умовах війни є актуальною проблемою